

DUDITH ANDRÁS (1533-1589) GONDOLATAI A MEDICINÁRÓL

Dr. Kemenes Pál

orvos, orvostörténész, társadalomorvostan szakorvos

BEVEZETÉS

A XVI. században a humanista mozgalom erősödésével és a természettudományok iránti érdeklődés élénkülésével a filozófia új irányba fordult, s ez a formális logika fokozatos háttérbe szorulásához vezetett. Tudatosulni kezdett, hogy a logika nem a felfedezés eszköze.

A humanisták retorikai szemlélettel közelítettek a logikához. Előszóval használták az enthümémát és a retorikai indukció következtetéseit, ahol a tapasztalás eredményeire alapozott állítások és következtetések felsorakoztatását a hivatkozások felsorolása helyettesítette.

A humanisták filológiai szövegfeltárásai az eredeti művek hozzáférhetőségét biztosítva alapjaiban nem rendítették meg az egyház, a teológia és a skolasztikus tudományosság épületét. A humanisták inkább kívülrekedni látszottak a skolasztika hadállásain. A természettudomány megmaradt az arisztotelianus keretek között amellet, hogy számos új eredménnyel bővült.

Az itáliai arisztotelianizmus sajátja volt, hogy a filozófia oktatása az orvostudománnyal kapcsolódott össze és nem mint északon, a teológiával. A filozófia és a teológia megkülönböztetését következetesen fenntartották, anélkül, hogy szembeállították volna őket. *"A racionális érvelés mellett az érzéki észlelést illetve a tapasztalatot hangsúlyozták, mint a természetre vonatkozó tudás legfőbb vagy egyetlen forrását és ez feljogosít arra, hogy esetükben valamiféle empirizmusról beszéljünk."*¹

A természettudományos szellem igen korán, már a quattrocento kezdetén jelentkezett a reneszánsz művészetben. Leonardo írta *A festészetéről* című gondolatgyűjteményében: *"Semmi emberi vizsgálódást nem lehet igazi tudománynak nevezni, ha útja nem a matematikai bizonyításon vezet keresztül . . . a pusztán értelmi fejtegetésekből hiányzik a tapasztalat, ami nélkül nincsen bizonyosság."*²

Hasonlóan vélekedett Lorenzo Valla *A szabad akaratról* című művében. *"Rossz orvos megvetésre méltó az olyan, aki a beteget nem a tapasztalat által kipróbált gyógyszerekkel akarja kikúrálni, hanem újfélékkel, amiket a kísérletek nem erősítenek meg."*³

Fontos kritikai mozzanat: a múltban felhalmozott értékek elégtelenségének felismerése. Ekkor lépett színre a filozófiai szkepszis mint a modern ismeretelmélet alapp princípiuma és a kritikai gondolkodás módszertani alapja. Montaigne szkepszise, a módszeres kételkedés határtalan, de nem végérvényes. A montaigne-i filozófia elismer bizonyos értékeket, amelyek kiállták a kritikus szkeptikus értelem vizsgáját és amelyek által az élet mélyebb tartalmat nyerhet, de tagadja olyan értékek létezését, amelyek mindenkor minden esetben általánosan érvényesek vagy akár csak egy személyre nézve is örökérvényűek.

A XVI. század végének tudósai előnyben részesítették és abszolutizálták az analízist, és ez egymagában is elég volt ahhoz, hogy világképük mechanisztikusan egyoldalúvá

válják. Meghaladásra várt az analízisnek az általuk használt teleológiai típusában meghúzódó "funktionalizmus" (arisztotelianus örökség).

A XVI. században " ... vált elfogadottá az a nézet, hogy egy tévedést olyan okokra vezettek vissza, amelyek nem a megismerés módszereinek elégtelenségéből vagy a tapasztalathiányból adódnak, hanem a megismerő téves szemléletmódjából."⁴

A humanisták szövegfeltárásaikkal a kutatók kezébe alternatív tudományfelfogásokat adtak. A reneszánsz idején az éntudat felfokozódása, az ember szabad akarata, a megismerő tevékenység korlátlanságába vetett hit is hozzájárult a kritikai szemlélethez, amennyiben azt sugallta, hogy az egyéni vélemények, bármilyen korban születnek, azonos értékűek. Egyéni véleménnyé degradálni évszázados tekintélyeket, ezt csakis egy önbizalomteli laikus tehette meg, a humanista a XVI. században.

Az arisztotelianusok felfogásában a fizika minőségekről és nem mennyiségekről szólt. Következésképpen az arisztotelianus fizika és metafizika szorosan összefonódott a formális logikával, de elvált a matematikától. A XVI. században, amikor Platón és Arisztotelész tanait összevetették egymással, a platóni álláspont egyik jellegzetes aspektusának a mennyiségekre vonatkozó tudás magasabbrendűségét tekintették a minőségekre vonatkozó arisztotelianus tudással szemben.

A görögség matematikai öröksége főként geometriai jellegű volt. A geometriát kezdettől olyan tudománynak tekintették, melyben a tételeket a logikai következtetés szabályai szerint axiómákból vezethetik le. Az algebrát és az analízist viszont nem axiomatikusan építették fel, s ezek az aritmetikából nőttek ki, mint szimbólumokkal, bizonyos szabályoknak megfelelően végzett műveleti technikák.

A reneszánsz platonizmusának hozadéka, hogy a neoplatonista akadémiákon geometria tanulásba kezdtek. Platón a matematikát (geometriát) a szellemi megvilágosodás elengedhetetlen feltételének tartotta. Platónra visszavezethető felfogás, hogy a geometriai fogalmak és állítások nem empirikusak, hanem a priori érvényességgel és bizonyossággal rendelkeznek, komoly vonzóerőt gyakorolt filozófusokra, természettudósokra egyaránt. A platóni esztétika volt az alapja a kozmikus harmóniára vonatkozó elképzeléseknek és a felfogás jegyében próbálták meg a művészi tökéletességet arányokban és geometriai formákban kifejezni.

A platonikus gondolat, hogy az érzékelés végső fokon félrevezető és a legjobb esetben is csak megközelíti a rejtett valóságot, ez pedig csak akkor tárul fel, ha a szubjektív és hullámzó érzéki benyomások burkából sikerült kihántani a racionális magot, a geometriai formákat, a mennyiségeket és összefüggéseket. A racionális mag kihántásának problémája másképpen úgy fogalmazható meg, hogy egy megfelelően absztrakt modellre van szükség, amely a lényegyet ragadja meg, és alkalmas a matematikai tárgyalásra. E kérdéseknek a megoldását a "módszert" csak a XVII. század találta meg: Bacon és Descartes.

DUDITH ANDRÁS ÉLETÚTJA⁵

Dudith András 1533-ban Budán született. Apja korai elvesztése után nagybátyja Agostino di Sbardellati (V. Károly tanácsosa, váci püspök, majd esztergomi érsek) irányította neveltetését, egyengette pályáját.

Boroszlóban (Wroclaw) majd Itáliában tanult. 1553-ban Reginald Pol angol kardinális személyi titkára lett és utazásai során került kapcsolatba V. Károllyal, aki később Ferdinánd császár figyelmébe ajánlotta a nagyműveltségű ifjút. Az 1553-tól 1555-ig terjedő időszakban Párizsban filológiai tanulmányokat folytatott, a College-Royal-ban

Turnebus - kora kiemelkedő klasszika-filológusa - volt mestere. Dudith 1558-ban rövid magyarországi tartózkodás után, már mint esztergomi kanonok és neves filológus érkezett Páduába jogot tanulni. Tanulmányai és utazásai során a magyar és a nemzetközi humanizmus számos kiemelkedő alakjával ismerkedett meg és legtöbbszörrel élete végéig kapcsolatban maradt. 1560-ban tért vissza Magyarországra és Ferdinánd császár Tinina (Knin, dalmáciai város) püspökének nevezte ki. 1561-től a tridenti zsinaton a magyar papság követeként képviselte a ferdinándi békülékeny valláspolitikai irányt. Dudith mint a politikai gyakorlat embere jelent meg Tridentben, és beszédei egy gondolatot jártak körül: az elszakadni akaró németységnek tett engedményekkel lehet helyreállítani a kereszténység egységét. "*Utolsó két beszédének stílusa - ahogy maga mondta - sane nude at simpliciter atque aperte beszél*"⁶ - arról tanúskodik, hogy egységesítő javaslata falakba ütközött.

Dudith politikusként érkezett Tridentbe és mint humanista bukott el. Ez annál is keserűbb lehetett számára, hisz vele bukott el a zsinat határozatainak eredményeképpen az egységes keresztény humanizmus utolsó, bár már csak virtuális esélye is.

Noha személyes sikert aratott beszédeivel, a zsinatot annak lezárulása előtt el kellett hagynia. Nézeteit - ti., hogy a kereszténység egységét a protestánsoknak tett engedmények árán is fenn kell tartani - Rómában nemtetszéssel fogadták. Az udvar bizalmát azonban nem veszítette el sőt, 1563-ban hazatértekor csanádi majd pécsi püspöki méltóságra emelte Ferdinánd király. A következő évben követként utazott Lengyelországba.

1567-ben lemondott egyházi tiszteiről, kilépett a katolikus egyházból és megnősült.

Diplomáciai megbízatásait továbbra is teljesítette. Báthory István lengyel királlyá koronázása ellen korteskedett, s ezért 1573-ban Báthory trónralépését követően el kellett hagynia Lengyelországot. Időközben újra megnősült és második feleségével előbb sziléziai, majd morvaországi birtokaira költözött. 1579-ben kora ifjúsága tanulóéveinek színhelyén Boroszlóban telepedett le. 1589. február 23-án halt meg.

DUDITH ANDRÁS TERMÉSZETTUDOMÁNYOS NÉZETEIRŐL

Hogyan éljen emberi, értelmes és lehetőleg egyértelmű életet az az ember, aki kétértelmű vonzalmak és összeegyeztethetetlen törekvések prédája, a feloldhatatlan ellentétek világában? Dudith erre a kérdésre a természettudományok felé fordulásával adta meg a választ, és e téren próbált pozitív igazságokat keresni.

Az 1577-78-ban feltűnt üstökös felizzította az üstökösök természetéről és megjelenésükkel kapcsolatos jóslatokról folytatott, már-már kihunyini látszó vitát.

1578. március 1-i dátumozással jelent meg Dudith *De Cometarum significatione commentariolus* című Crato von Krafftheimhez intézett levél formájú értekezése. Barátai (Crato, Simonius, Rüdiger, Monavius) elgondolásai ellenében vetette papírra nézeteit. Az üstökös oka, keletkezése, okozata, hatása és jelentése kérdésében foglalt állást.

Írásában a primitív gondolkodás két jellemző vonását emelte ki, mint az üstökösfélés alapját. Rámutatott az olyan induktív általánosítás illetve elvárás tarthatatlanságára, amely két eseményt elő- vagy egyidejűségük alapján kapcsol össze és okként tünteti fel az előbbit, egybeesés esetén pedig a tetszőlegest. Ez esetben Dudith arra a skolasztikus filozófusok által megfogalmazott tanításra támaszkodott, amely arra int, hogy a post hoc-ot ne keverjük össze és ne azonosítsuk a *propter hoc*-kal. A másik gondolkodásmódbeli jellegzetesség amivel szemben érvelt: a véletlent tudomásul nem vevő, minden eseményt nyílt vagy rejtett (mágikus) módon egymással oksági kapcsolatba hozó nézet.

Commentariolusának bevezető sorai után leszögezte: "...korunk tudósai ... még mindig nem tudják kellőképpen meghatározni mi egyáltalán az üstökös." ⁷és ezért megalapozatlannak tartotta az égi jelenségekről való vitát "...e helyt mégis megtartottuk Arisztotelésznek és tanítványainak közös vélekedését. Súlyos okok késztetnek azonban arra, hogy azt ne eléggé megalapozottnak higgyem." - írta. "Arisztotelész szerint az üstökös száraz kigőzölgések tűzszerű összetorlódása ... ami erősebb lánggra lobbanva huzamosan ég." ⁸

Dudith figyelemmel kísérte Kopernikusz és támogatóinak, valamint ellenfelek vitáját, Tycho Brahe vizsgálódásait. Kopernikusz *De Revolutionibus Orbium Coelestium* című műve 1543-ban jelent meg, de nézeteit már korábban vázolta "Commentariolus"-ában (1543) és hasonló elképzelések olvashatók *Rhaeticus Narratio Prima* (1540) című könyvében. Tycho Brahe 1573-ban a következőket írta az egy évvel korábban általa üstökösnek vélt nováról: "... mindezek alapján az arisztotelészi filozófia itt csődöt mond, mert azt tanítja, hogy az égben semmi új nem keletkezhet, és hogy az üstökösök a levegő felső rétegében találhatók." ⁹ Saját mérései szerint, melyek korának legpontosabbjai voltak, az általa megfigyelt objektum a Hold és a Vénusz pályája között helyezkedett el, illetve ő, üstökös keletkezéséről szólt. Az 1577. évi üstökös kapcsán arra a következtetésre jutott, hogy az körpályán, a Vénuszon túl kering. ¹⁰

Dudith, Cardano üstökösökről kialakított véleményéről - "a keletkezés itt - az égben - mehet végbe..." - a következőket írta: "azt kell mondanunk, - ami leghelyesebb - hogy az ég sok-sok, de nem túlságosan sűrű csillaggal van tele. Mindez akkor tárul a szemünk elé, ha a levegő szárazzá és finommá válik, vagy egyéb okokból." ¹¹

Dudith elvetette a keletkezés gondolatát, ami ellentmondott volna Arisztotelésznek, és megmaradt a változatlan égi szférák teóriája mellett, majd Cardano szavait fordította a maga érvelése oldalára. A gőzök felszállásának magasságát - tiszta égbolt esetén - tízszeresen haladja meg a látótávolság, de mivel - érvelt Dudith - az üstökösök ennél sokszorta nagyobb távolságból is láthatók - nem gőzökből keletkeznek és nem is fölül az éterben, mivel ott nincs olyan anyag, ami meggyulladhatna. E sorokban részben ellentmondott a peripatetikus tannak, miszerint, az üstökös száraz kigőzölgéseknek tűzszerű összetorlódása, amely lánggra lobbanva huzamosan ég - részben az anyagtalanság éterről szóló elképzelésüket használta fel Cardano okfejtése ellenében. A továbbiakban konzekvensen támaszkodott a peripatetikus tanításokra, illetve egy helyütt "a szeleket és a levegő szárazságát az üstökösök idézik elő" - az arisztotelészi nézethez képest megfordította az oksági kapcsolatot. "Az üstökösök a szárazságnak okozatai (effectus), nem pedig okai (causae)." ¹²

Commentariolus-a az ismeretek és az oksági összefüggések következetes rendjét tükrözi. Kritikus okfejtésének minden eleme, érve az általa alkotott világrendben nyeri el valódi tartalmát, ily módon haladta meg a "józan ész" vezette akritikus gondolkodás birodalmát.

A üstökös megjelenése "...ugyanis természetes és szükségszerű okokból vezethető le, mint a Napnak és a többi égitestnek kelése és nyugvása ..." ¹³

"Változhatatlan természeti törvények alapján mutatkoznak tehát ezek (a jelenségek) és nem azért mennek végbe, hogy a halandókat hiú félelemmel gyötörjék..." ¹⁴

"Az üstökösök ... addig tartanak, amíg az a roppant tömegű anyag, amelyben a lángragyulás megindult és táplálékra talált, ki nem ég, és teljesen el nem fogy. Vannak azonban ilyenek, és amíg a természet és ennek a világegyetemnek szépséges épülete áll, lesznek is, természeti rendjük és törvényük szerint." ¹⁵

A természet a maga egyetemes törvényei szerint működő egység, melyben az

egyirányú oksági kapcsolat köti össze az objektumokat. Dudithnak ez a természetfelfogása az arisztotelészi kauzalitásnak a "létesítő okságról" szóló mozzanatát terjesztette ki, és magában rejti az elvonatkoztatást a cselekvő embertől és a valóság területén fennálló biológiai, társadalmi-történelmi összefüggésektől. Elkülönítette az emberi és a természeti okoltságú eseményeket, történéseket és a közöttük feltételezett kapcsolatokban találta meg az üstökösök feltűntével együtt jelentkező balhiedelmek gyökerét. Egyúttal rámutatott a gondolkodási, következtetési mechanizmus helytelenségére. A természet rendje és szabályszerűsége, amely a szükséges emberi cselekvések megbízható alapja, rokonságban van az emberi élet rendezettségének és szabályszerűségének igényével. Bármilyen, ami ezt a "rendet" megbontja, rosszat jelent. Ha két esemény egyszerre játszódik le, megfogalmazható az az induktív általánosítás, illetve elvárás, hogy ez mindig így van, illetve így lesz.

"Ha bajokat ... azért kell az üstökösre - mint okra - visszavezetni, mert néha olyankor adódnak, amikor egy üstökös ragyog vagy fényének kihunyta után következnek be, jól vigyázzanak az illetők, nehogy sok teljesen lehetetlen következtetés előtt tárjanak ablakot. Ez ugyanis, hogy egyebet ne említsek, oly módon jön létre, hogy annak ami történik, vagy kevéssel később bekövetkezik, okául tesszük meg azt, ami jelen van, vagy kevéssel korábban történt. Így a természeti jelenségeket ... megteesszük mindama dolog okának, melyeket időközben az emberek kezdeményeznek és tesznek: és különösen akkor, ha valami várakozásunk ellenére vagy akaratunkon kívül következik be." ¹⁶

Dudith babonás üstökösféléssel szembeni érvelésének a kulcsa az induktív általánosítások kiindulópontjának, az emberi cselekvéseket és a természeti jelenségeket összemósó fogalmaknak a kritikája. A "valahányszor ... mindannyiszor" formula adott esetben való érvénytelenségének kimutatása. Dudith írásában a legnagyobb terjedelmet e probléma megoldásának szentelte, igénybe véve retorikus képzettsége teljes arzenálját.

Érvelésében az állítását bizonyító, illetve egy feltételezett ellentétes állásponttal össze nem egyeztethető példákat sorol fel vagy tekintélyekre hivatkozik.

Mondanivalója összegzéséül az alábbiakat írta: ha valamilyen kedvezőtlen esemény *"...mégis olyankor következik be, amikor üstökös fénylik, véletlenül, vagyis ex accidenti történik... . Mindezek anyagi szükségszerűségből folynak... . Az ég ugyanis egyetemes ok, mely a mozgás és a fény áldásával e világon mindeneket változtat és éltet, sokféle módon, miközben magukról a dolgokról semmiféle tudomása nincs." ¹⁷*

Az absztrakt természetfogalom kialakításához szüksége volt Isten szerepének és hatókörének körülhatárolására. *"...Isten az üstökösöket nem jelekként, és nem is azért függesztette fel a magasságokba, hogy csapásoknak okai legyenek, hanem természetes tűzjelenségek. Mert csodajelek az egyetemes természeti erő ellenére, annak szabályszerű rendjén kívül jelentkeznek, és bizonyos komoly okok miatt isten tárja őket az emberek szeme elé." ¹⁸*

Dudith a dolgoknak az ember, a természet és az Isten hatókörébe eső rendjét konzekvensen és szigorúan elkülönítette. Rendszerét 1580-ban Hagecknek írt levelében tételesen is kifejtette:

- a lényegükönél fogva szabad, misztikus hatásoktól mentes dolgok és jelenségek köre, a "közeli" tapasztalatilag megismerhető okok szférája.
- a természeti törvények rendje, ami a másodlagos okok szerves rendszerén alapul.
- a természetfölötti, Istentől meghatározott rend, az első ok, ami egyetemes és abszolút.

Az univerzális ok mindig általánosan és csak a részleges (másodlagos) és közeli okokon keresztül működik, éppen ezért ismeretében az emberi és természeti okozatokra közvetlenül következtetni nem lehet. ¹⁹

Dudith természetfelfogása keretet teremtett a természet autonóm vizsgálatára. Tycho Brahe, Galilei, Kepler számára is ez volt az első lépés és csak ennek megtétele után közelíthették meg tudományukat kvantitatív módon. Galilei szerint a természet *"»kérelmelhetetlen és megváltoztathatatlan, nem törődik azzal, vajon rejtett indítékait és működésének módját megértik-e az emberek vagy sem, és sohasem lépi át törvényeinek határát.»* E szavakkal Galilei tulajdonképpen azt a nagyszerű gondolatot fogalmazta meg, hogy a természet törvényei objektívek, s rajtuk még maga Isten sem változtathat." ²⁰ Ennek a világlátásnak az alapja az a megkülönböztetés, amit Dudith is megtett. Deista színezetű álláspontjának és szinkretizmus jegyeit hordozó filozófiai nézeteinek előzményeit, Cesare Vasoli, Giovanni Pico della Mirandola gondolatvilágában találta meg. ²¹

A XV. és a XVI. század elejének gondolkodói az ember cselekvőképességét, autonóm létét állították vizsgálódásaik középpontjába. A XVI. század második felétől a természet dezantropomorf megközelítése, az isteni akarat és a természeti törvények viszonyának tisztázása vált központi kérdéssé.

Dudith Commentariolus-ában saját megállapítása szerint, mintegy jobb híján fogadta el Arisztotelész tanait. Érvei ugyan a peripatetikus állításokon alapulnak, de azok szemléletmódját nem vette át. Arisztotelianus iskolázottsága - melyben kiemelkedő szerep jutott az univerzum tudós magyarázója Vimercate tanításainak - nem gátolta meg abban, hogy nehézségek nélkül elfogadja és nagyra értékelje Marcello Squarcialupi antiarisztotelianus állásfoglalását. Azonnal átlátta, Hageck egy későbbi üstökös-megfigyelésének a kozmikus rend koncepciójának egészét érintő jelentőségét. ²² Hageck pontos mérésekkel igazolta, hogy az üstökös paralaxisa mélyebb, mint a Holdé. Dudith 1581. január 19-én Raphanusnak írt levelében elítélte az Arisztotelész tanait vakon követőket (köztük saját magát is), mivel igen nagy tévedésbe estek; ha az üstökös áthatol az égen, nem keletkezhet a földi kipárolgásokból, s ha az ég Holdnál magasabb részében képződtek, hogyan létezhetnek a semmiből képződve és a semmibe veszve? Lehet-e az ég mozdulatlan és örök? ²³

Commentariolus-ában Cardano égi keletkezésről alkotott teóriáját elvetette, de újra szembesülnie kellett az arisztotelianus univerzum-felfogás tarthatatlanságával. Dudith azonban az üstökösök megjelenését és eltűnését - a tapasztalat és a nézetei közötti ellentmondást feloldandó virtuális jelenségként értékelte, s nem mint objektív létező dolgot, ami megsérti az örök és változatlan univerzumképet. ²⁴

Dudith az asztrológiát, az asztronómiát és a valódi csodajeleket élesen elkülönítette. A fent ismertetett hármastól világtagolásából következően az asztrológiát hitvány tudománytalanságnak tartotta.

"Az egész asztrológiát elítélem, mondom, tagadom, hogy az egészet kárhoztatom, sőt szeretem és bámulom azt a részét, amely örök és a szükségszerű okokból kiindulva a Nap és a Hold fogyatkozásait, együttállásait és szembenállásait sokkal előbb előre megmondja, mintsem megtörténnek. Mert ezeket biztosan lehet előre tudni, minthogy az égitestek állandó járásából és a mozgásuk örök törvényeiből származnak. De azt a részét elutasítom, mint gyakran mondtam, amely a csillagokat teszi meg az erények és a bűnök, az összes jóknak és rosszaknak, melyek velünk megesnek, szülőökának, és jósol belőlük a jellemre, erkölcsre életmódra, a rangokra, gazdagságra, házasságra, gyermekekre a halálnemre és más ezer dologra, amelyeket az emberek többnyire tudni

kívánnak és nyomorult és hiszékeny halandókat vagy hiú reménységgel táplálja vagy alaptalan félelemmel gyötri." ²⁵

"A valódi csodajelek Isten hatókörébe tartoznak, s csak csodálatos módon, isteni sugallatra és ihletésre lehet megjósolni a jövőt." ²⁶

Az asztronómiáról, a természetvizsgálatról így írt: *"... a filozófusok ... a természet rejtekeiből érzekeink segítségével kibányászott dolgokat az értelem vizsgálata alá vetették ... okait - amennyiben lehetséges volt - tudományosan megmagyarázták."* ²⁷

"... ami az emberek akaratát, gondolatait és cselekedeteit illeti ... sokkal inkább megragadhatjuk az okosság erejével, tapasztalattal és ügyes következtetéssel, semhogy légköri jelenségekből vagy csillagokból előre megjósolhatnók." ²⁸

Dudithnál a természet és a társadalom megismerésére szolgáló elvek azonosak az ember mint biológiai lény megismerésének elveivel. A padovai arisztotelianizmus és empirizmus befolyása Dudithnál vezethetett ahhoz a meggyőződéshez, hogy a medicinán belül is ugyanazok a megismerési és gondolkodási mechanizmusok szolgálnak a tudományos igazság feltárására, mint a természetben. Ennek bemutatása orvosi tárgyú leveleivel kapcsolatban kerül sor.

Dudith tagadta, hogy bármiféle jelentést lehetne tulajdonítani az üstökösöknek és elvetette az asztrológia és a horoszkópkészítés minden formáját. Ezzel egyúttal a világvége jóslatok és a chiliasztikus hevületek aktualitását is tagadta.

"Honnan tudják, hogy Isten haragszik ránk, és hogy haragjának ezt a különös és csodás jelét ő tűzte ki az égre, továbbá hogy ugyanez a (csodajel) azoknak a nagy büntetéseknek az okát is magában rejt, amelyekkel (Isten) az emberi nemet sújtani és elpusztítani akarja." ²⁹

Csak olyan személy láthatja előre a jövőt, akit *"Isten külön ilyen jövendőmondói ihlettel áldott meg..."* ³⁰

"Isten akarata az, hogy ne égen hanem a Szentírásban tanulmányozzuk, mi egyezik az ő parancsolatával, mi ellenkezik velük, mi az ami bántja, mi az amit helyesel, miféle büntetéseket szabott ki bűneinkre, mivel jutalmazza jó cselekedeteinket." ³¹

"A háborúk megindítása és folytatása legtöbbször komoly meggondolások után ... szokott történni Nem annyira az órjöngés parancsol ebben, mint az értelem és az előrelátás...." ³²

"Ha alkalom kínálkozik sikeres vállalkozásra, senkinek sem jut eszébe, hogy késedelmeskedjék, és arra várjon, amíg valami új üstökös feltűnik az égen." ³³

"Soha senki nem viselhetett háborút fegyver és csapatok nélkül, és csak ritkán pénz nélkül, amit "nervus bellinek" neveznek." ³⁴

"... az üstökös semmiféle rosszal nem fenyegeti a királyokat." ³⁵

Dudith e sorai és néhány föntebb már idézett sora alapján bizton állíthatjuk, hogy nézetei szemben állnak a reformáció melanchtoni történelemszemléletével a társadalmi rendről alkotott felfogásával és a mögöttük meghúzódó teológiával. A történelem mozgatórugója nála véletlenül sem a felsőbb hatalmaknak való kiszolgáltatottság, hanem a Machiavelli és Guicciardini megvilágította anyagi érdek. Az isteni bölcsesség és gondviselés társadalombéli munkálkodásáról nála szó sincs, az emberi dolgok emberi okokkal magyarázhatók. *"Ha az Úr az emberek bűneit büntetné nem szűnőn haragosnak kéne lennie, a ha ennek az üstökös lenne a jele, az egész égbolt szükségképpen mindig tüzeztől lángolna."* ³⁶ - érvelt Dudith.

A XVI. század közepétől - elsősorban teológiai jelentősége miatt minden, valamely járvánnyal foglalkozó munka állást foglalt a betegség isteni vagy természeti eredetének kérdésében, továbbá, hogy a bűnök büntetése-e vagy sem, van-e teendő ragály esetén, vagy türelemmel kell várni az ítélet beteljesülését. Luther úgy tartotta, hogy a pestis "purgatio" bűneinkért, de a tevékeny beavatkozástól sem zárkózott el, sőt fellépett a rajongó és a szigorú predestináció talaján álló nézetek ellen. Az anabaptisták körében terjedt el az az elképzelés, amit a hazai protestantizmus svájci tájékozódású képviselői 1562-ben a Debrecen-Egervölgyi hitvallásban megfogalmaztak. *"Gyakran el lehet kerülni a levegő dögvészes fertőzését egyesek tudásával. De amikor a pestis közönséges ostor és kiszabott halál a nép vétkeinek büntetése, akkor elkerülni és előle elmenekülni nem lehet, ahogy meg van írva a prófétáknál.... Ám a pestisben is megmaradnak azok, akiknek ideje még nincsen kiszabva. De akiknek itt az ideje, azoknak lehetetlen gyógyszerrel elkerülni a halált, a pestist."* ³⁷ A wittenbergi és más külföldi akadémiák teológusai vitatták a magyar hitvallás több pontját, köztük a pestisről szólót is.

Dudith ekképpen vélekedett a járványról *"... a járvány minden ereje a rothadásban rejlik. A rothadásnak pedig nincs hathatósabb ellenszere, mint a száraz levegő."* ³⁸ Ezt az üstökösök jelzik.

"... a hőségek elemésztik a megromlott és mérges gőzöket, és a levegőt megtisztítják a ragálytól és azoktól a szennyeződésektől, amelyeket rothasztó tisztátalanságoknak neveznek. Ehhez a szelek is nagymértékben hozzájárulnak." ³⁹

Thomas Erastusra, majd Hippokratészre hivatkozva megállapította, hogy éppen az egészség az, aminek követnie kell az üstökösök megjelenését, a száraz levegő és a szelek hatásának okából. ⁴⁰

Dudith gondolatmenete tekintélyérvek alkotta premisszákon nyugszik, majd következetes okfejtéssel jut el megállapításához, miként az üstökös más "hatásával" kapcsolatban is ezt tette. A járványokról szólva ugyanaz a metafizikai világkép formálja mondatait, amely elutasította az univerzális okok közvetlen hatásának keresését a természeti jelenségek és az emberi cselekedetek mögött.

Dudith Commentariolus-ában az alábbiakat írta a pestisről *Hieronimus Mercurialis* nézeteivel szemben:

"... a kiváló páduai filozófusnak és orvosnak a véleményét nem tartom helyesnek, amennyiben azt állítja, hogy pestis csak akkor van, ha az emberi testek a pestises magvaktól és rothadó miazmáktól megromlott és beszennyezett levegő révén megfertőződnek, a halálos kórt magukba szívják és teljesen belső részeikbe fogadják. Látszólag szemben áll a józan ésszel az, amit - ha nem tévedek - tanít, hogy ti. nem beszélhetünk pestisről, ha csak kevesen pusztulnak el, és nem telik meg hullákkal az egész város, vagy egy egész tartomány. Mert a levegő megromlottsága nélkül is, bár nem oly gyakran, mégis sokan halmozhatnak fel (magukban) rosszindulatú nedveket, amelyek rothadásnak indulva, igazi pestist idézhetnek elő valakiben. Ez a részleges pestis azután, miközben a ragály másokra is áttérjed, teljes és egyetemes pestist idéz elő. Mert én a fajt, erőt és lényegét nem a betegek vagy áldozatok sokasága, vagy csekély száma szerint (hiszen a szám nem jelenthet lényegét), hanem magának a betegségnek sajátosságai, állandó jellegű okai és hatásai szerint mérem." ⁴¹

Dudith gondolatsora a járványtan alapkérdését járja körül, s adott rá helytálló választ, ti. egy betegség sporadikus és tömeges előfordulása azonos kórokokkal magyarázható-e vagy sem, illetve azonos betegség okozza-e a sporadikus eseteket és az epidémiákat? Dudith egyértelműen azonos okokra vezette vissza, és azonos betegségnek tartotta a "részleges" és az egyetemes pestist. Monaviushoz és Raphanushoz, barátaihoz írt

levelében fejtette ki nézeteit. ⁴² "... a keletkezést a magam részéről a fertőzésben állapítottam meg, akár emberi akár valamilyen más testből származzék." ⁴³

Monaviusnak írt levelében olvashatók az alábbiak:

"Azt szívesen megengedem, hogy a levegő valamiféle szállítója a fertőzésnek vagy kigőzölgésnek vagy a dögletes kipárolgásnak. Viszont arra, hogy miért tagadom, hogy ezt a nyavalyát vagy fertőzést a csillagok bocsátják le a testekbe, arra elfogadható, sőt - mint gondolom - való és megingathatatlan okaim vannak. Megfigyelték-e, hogy minden időben csak azok fertőződnek meg, akik közel mennek azokhoz, akiknek a betegség már benne van a belső részeikben, vagy edényeket, ruhákat, használati tárgyakat vagy más ilyeneket, még ha más alkalommal is megérintettek? Ha valaki saját érdekében távol tartja magát ezektől, akár testektől, akár helyzetektől aligha kapja meg a pestist. Nemde azt tapasztaljuk, hogy nagy járványok idején is épségben maradnak azok, akik négy faluk közé zárkoznak és fertőzöttek társaságától távol tartják magukat." ⁴⁴

Dudith a levegőt, mint a pestis keletkezésének egyik okát elvetette, s tette azt még élesebben, egy későbbi Raphanusnak írt levelében. "...illud tantum dico me proprie in eam sententiam abisse ut non in aerem sed in contagium ex infectis corporibus pestis causam proximam referendam existimem." ⁴⁵

A Monaviusnak írt levélből kiviláglik, hogy jól tapintott rá a pestis bubógenny közvetítésével, valamint a cseppfertőzéssel történő emberről emberre terjedésének két útjára. Hasonlóan tapasztalati tények húzódnak meg "...még ha más alkalommal is megérintettek" megjegyzés mögött, ami ma a betegség incubatios idejével és a baktérium szervezeten kívüli perszisztálásával azonosíthatunk.

A pestissel kapcsolatban járványtani megállapításait a következőképpen összegezhethetjük: a pestis keletkezésében minden szupranaturális okot tagadott. A ragályt fertőzött testekből eredeztette. Azonosnak tartotta a sporadikusan és a járványosan jelentkező betegséget. A terjedés okait részben felismerve a tapasztalás szülte prevenciónak okszerű magyarázatot adott.

Dudith jáványfelfogásának előzményeit sok helyütt megtalálhatjuk; a városok, kikötők karanténjában, a kor köznapi józanságában, mikoris a pestis elől elmenekülni - a korabeli etikai normáknak megfelelően - az orvosok számára is egyértelműen a preventív megoldást jelentette.

Dudithnak ahhoz, hogy a pestissel kapcsolatos kérdésekben állást foglalhasson, először a pestis okát kellett a vizsgálható konkrétság szintjén megragadnia. Kozmológiai elképzelésére alapozva zárta ki a járvány közvetlen okai közül az isteni büntetést.

"... az általános ok általánosan viselkedik és semmi sem jöhet létre közvetlen és részleges ok nélkül." ⁴⁶

Tehát az univerzális ok helyett közvetlent keresett. A levegő csak a rothadó kigőzölgések szállítója - tehát nem ok. Ok a rothadás, illetve a fertőzés.

A dolgok miértjének magyarázata és megértése, fogalmak útján szerzett ismereteken nyugszik. A racionális kritika a fogalmak és szabályok világos definícióján, illetve megfogalmazásán alapszik úgy, hogy e fogalmak és szabályok a kritikai reflexió tárgyaivá válnak. E fogalmi tisztázás vezette Dudithot ahhoz a felismeréshez, hogy a ragályt fertőzött testekből eredeztesse.

Ahhoz, hogy az okot megérthessük és magyarázatot adjunk rá, reflektálni kell a fogalmakra, ez a reflexió a racionális értelem és az elméleti tudományos kutatás kezdetét jelzi. Az, hogy Dudith Istent személyes, konkrét hatóerőnek képzelte vagy pedig valamiféle elvont elvnek, fokmérője, hogy milyen szintjén állt a tudományos gondolkodásnak. A kérdés eldöntéséhez explicit szöveg nem áll rendelkezésemre,

azonban korábban ismertetett deista színezetű kozmológiája és kozmogóniai nézetei alapot szolgáltatnak a kérdés egyértelmű megválaszolására. Dudith Istent közvetett hatóokként képzelte el, azonban nem zárta ki a közvetlen hatás lehetőségét sem.

A valódi csodajelekkel számolt, bár kivételesnek és a hit körébe utalandónak tartotta őket. A fogalmi tisztázás, amelynek segítségével a pestis okát meghatározta és a mások tapasztalatából az általa képzett rendező elv szerint közel helytálló járványtani megállapításokat tett, előre jelzi azt a későbbiekben igazolásra kerülő megállapítást, hogy Dudith megtette az első lépéseket a következő századot jellemző kauzális tudományeszmény felé.

A mítoszteremtő magyarázat az okot felruházza mindama tulajdonságokkal, amelyek ahhoz szükségesek, hogy formai tulajdonságaik szerint analóg, ismert dolgok alapján megmagyarázzák a történések miértjét. A tapasztalatból absztrahált elv jelenléte és annak oksági kapcsolatok rendszerén keresztül való érvényesülése a természettudományos igazságfeltárás mélyebb szintjét lehetővé tevő gondolkodási módot jellemzi. Dudith esetében éppen erről van szó és ilyen elvárásokkal fordult kora tudománya felé.

"Ha jobban ismernők a látás egész rendjét és nem akadnánk meg mindjárt a héjánál, amint az velünk történni szokott a természet más titkaiban is, hanem magához a maghoz hatolnak be és a miértet is átlátnánk, akkor nem bizonytalankodnék ennyire." ⁴⁷

Dudith kijelentette, hogy a pestis oka a fertőzés. A járványok levegőokoltsága ellentmond a józan észnek, hisz ugyanezt a levegőt szívják be azok is, akiket elkerül a ragály. Így csak a levegő által is közvetített betegségről beszélhetett.

A pestis okának keresésénél is használt fogalmi reflexió szellemi műveleteinek segítségével jutott megállapításaihoz: azonos betegség a sporadikus és a járványosan előforduló pestis.

Ismert tények voltak számára: azonos vagy legalábbis hasonló tünetek jelentkeznek a kétféle előfordulás esetében. Ahol néhány esetet észleltek ott nagy valószínűséggel a járvány is kitört. A beteg környezetében élők, vele kapcsolatot tartók gyakrabban kapták meg a pestist. Az előfordulásból kiindulva két betegségnek tartható a pestis, tehát két ok, két betegség és csak az a pestis, ami járványos formájában jelentkezik, ami nem okoz tömeges megbetegedést az nem az. Dudith a dolgok között egyenes oksági kapcsolatokat feltételezett, s ebből következően logikai úton tisztázhatta a kérdést: egy ok, egy betegség. Amint írta, a betegséget annak állandó lényegi tulajdonságai szerint méri, tehát ha különböző betegségekről lenne szó, különböznének a tünetek is. Azonos megbetegedések azonos tünetekkel járnak. A fertőzés emberről emberre történő terjedési módjáról számos tapasztalati tény birtokában volt, és ez megoldotta a kétféle előfordulás problémáját.

Dudith a kauzalitást úgy fogta fel, mint a dolgok "reális" kapcsolatát, amelyben az okok valamiképpen okozatokat idéznek elő, azaz a hatás képzetéből vezette le az oksági viszonyt, ugyanakkor a folytonosság követelményét is fenntartotta. Másképpen bizonyos események spontán vagy a semmiből jönnek létre, kivonva magukat az ellenőrzés lehetősége és döntéseink alól, azaz törvények szerint nem lennének rendezhetők.

Dudithnál az okság a dolgok létezési módját határozza meg. Metafizikailag ez a természet folytonosságának és egyöntetőségének megállapítását jelenti. Ami kauzális viszonyként ismerhető meg, az az a mód, ahogy a dolgok a természetben a valóságban objektíven összefüggnek egymással. Ezt vagy empirikus próba igazolja vagy alapvetően racionális. Dudith írásaiban a kauzalitás igazolásának mindkét formája jelen van. Commentariolus-ában az oksági kapcsolatokat alapvetően racionális mivoltuk, míg orvosi tárgyú leveleiben empirikus ismeret igazolja. Ismeretelméletileg mindkét eset a

megismerés nem illuzórikus, lehetséges voltát involválja. Okságfelfogásában az eredet és a létrehozás is szerepet kapott, ami közbenső oksági láncon át vezet a következményekre, azaz egy eredetként funkcionáló ok az időben kifejtett aktivitása révén vezet az okozatra, hoz létre valami mást. Ez az eredeztető okság orvosi tárgyú írásaiban nyilvánul meg legpregnansabban. Dudith az okságon a mai elképzelésekhez hasonlóan egyirányú generatív hatásként felfogott időbeli egymásutániságot értett.

"Mert a levegő megromlottsága nélkül is, bár nem olyan gyakorta, mégis sokan halmozhatnak fel (magukban) rosszindulatú nedveket, amelyek rothadásnak indulva, igazi pestist idéznek elő valakiben. Ez részleges pestis azután, miközben a ragály másokra is átterjed, teljes és egyetemes pestist idéz elő." ⁴⁸

"... megvan a tinókban, megvan a lovakban apjuk életereje, a vad sasok nem nemzenek szelíd galambokat, mégis jól tudod azt is, hogy amikor másként történik, ezt nem az éghajlattal, hanem közelebbi okokkal kell kapcsolatba hozni. Hogy mekkora az életmódnak, a nevelésnek, a szokásnak és a szoktatásnak a hatalma, azt a mindennapi tapasztalat megmutathatja. Vagy, hogy mennyi különbséget tesz, hogy a szülők milyen testi és lelki állapotában történik a gyermek nemzése, fogantatása, viselése, milyen tejjel táplálják, kik, hol, kikkel együtt nevelik, kérdezd meg orvosaidtól, akik megerősítik, hogy az egyének különféleségének ezek a legkisebb okai." ⁴⁹

A létesítő okság a misztikus spekulációk számára tág teret enged, amikor is a csodáknak tulajdonítanak okot, ami viszont ontológiailag antikreacionista nézetet fejez ki, hogy semmiből nem teremthető semmi.

A létesítő okság feltételezésének mágikus, misztikus értelmezését Dudith elutasította, például amikor hamis oksági kapcsolatteremtésre vezette vissza az üstökösfélést.

"... hát képes ugyanaz a gyógyszer egyszerre hideget és meleget is előidézni, egyszerre szárítani és nedvesíteni sőt az ezekből származó más bántalmakat meggyógyítani? Aztán meg hogyan veszi át a megtámadott szervezet a betegséget legyőző a fölötte diadalmaskodó erőt? Milyen utakon hatol be a legbelsőbb, sőt a legrejtettebb részecskébe? Persze a lélegzéssel együtt és azzal együtt jut le oda. De miért inkább oda, mint más különböző részekbe? Vagy talán értelemmel is fel van ruházva, hogy csakis a betegségtől megszállva tartott helyre tart egyenes úton és nem engedi, hogy a lélegzés máshová térítse el? Mindenesetre furcsa a dolog és nem egykönnyen kibogozható. Azt mondd: értelemmel rendelkező szakértők vagyunk, ezeken a te naivságaidon nem akadunk fenn. Értem. De mi mást keresek én itt, mint értelmet és azt követelem, hogy azt mutassák meg nekem, ami érzékeink alá esik. Az értelemmel rendelkező filozófust tehát az értelemhez térítem vissza, érzékelhető dolgok bizonyítását kívánom." ⁵⁰

Dudith e sorokban a redukciót írta le, azaz elméleti terminusokat megfigyelési terminusokra akart visszavezetni. A redukció itt használt értelmezése feltételezi az egység, és a folytonosság meglétét a természetben és annak interpretációjában a természettudományban.

A tapasztalatnak nagy szerep jutott Dudith ismeretelméletében.

"Minden ismeret, minden fogalom az érzékekből származik." ⁵¹

Dudithnak a medicinával kapcsolatos nézetei is az előbbieket támasztják alá.

"... az orvosok majdnem hasonlítanak a matematikusokhoz. Ugyanis mindketten inkább a maguk gyönyörűségét keresik, mint a köz hasznát, mialatt nagy elméiell azokkal foglalkoznak, amik nem könnyen vonatkoztathatók a gyakorlatra." ⁵²

"... nem tartom valószínűnek, hogy Galenusnak töméntelen gondolatát méghozzá az érthetetleneket, valaha bárki is, mint mondani szokták, a gyakorlatban alkalmazta, sőt

alkalmazhatta volna." ⁵³

"De mi mást kutatok én itt, mint értelmet s azt követelem, hogy azt mutassák meg nekem, ami érzékeink alá esik. Az értelemmel rendelkező filozófust tehát az értelemhez térítem vissza, érzékelhető dolgok bizonyítását kívánom." ⁵⁴

"... sokan haszontalan fáradságot fordítanak új füvek megtalálására, amelyeknek hatása ismeretlen és nem történik hosszú időn át kísérletezés arra nézve, hogy milyen betegségekre lehet leginkább egy-egy növényt helyesen használni...." ⁵⁵

"Vajon mi van a ti egész orvostudományotokban, amit éles eszű emberek meg ne tudnának cáfolni? Vessd el a régi előítéleteket, és a dolgokról ne régi tekintélyek nyomán, hanem a valóságból és lefolyásukból alkoss ítéletet." ⁵⁶

Dudith az elmélet és a gyakorlat szoros kapcsolatát kívánta az orvosi tevékenység alapjává tenni. Mindez ellentétben áll a valószínűségekre épülő, továbbá az a priori elvek és feltevések spekulációjából következő tudományfelfogással, és annak kritikáját képezi.

Dudith a hagyománnyal való szembefordulást és a radikális változás szükségességét tartotta elsődlegesnek. Radikálisan empirikusnak bizonyult az orvostudományt illető kérdésekben, és a teoretikus, ortodox, valamint a dogmatikus megismerési beállítódás ellen fellépett. Ha figyelembe vesszük a megismerés jellegét a XVI. század végén, megállapíthatjuk, hogy a korábbi tudással való szembefordulás alapvető jellemzője. Tehát Dudith helyesen ismerte fel a megismerési szituációt.

Dudith igaz és új ismeretekre törekedett és kritikusan állt szembe a régi ismeretekkel, ezt spekulatív módon tette, az absztrakció szintjének következetes emelésével fogalmi úton tisztázott orvosi kérdéseket, majd az ismerethiány körülhatárolása után, új kérdéseket tett fel, s azok empirikus alapozottságú megválaszolását követelte, hogy újra ugyanezt a módszert alkalmazhassa. Dudith radikálisan empirikus kutatói magatartást követelő szavai a medicina aktuális helyzetének pontos felmérését tükrözik. Dudith szellemi teljesítményének értékét méginkább aláhúzza az a tény, hogy laikus létére az orvostudomány megismerési problémájához adekvát értékorientációkkal közelített.

Az orvosi ismeretháttér pusztá reprodukcióját nem értékelte tudományos teljesítménynek és ezt meghaladó, az ismeretháttér megváltoztatni kívánó kutatói magatartást sürgetett. Ez tükröződik a dogmák elleni fellépésében, az empiria hangsúlyozásában, és ennek a gondolkodásnak a következménye, hogy új érvelési és kutatási eljárást keresett. E magatartás mögött az ismeretháttér szilárdságában való kételkedés húzódik meg.

SUMMARY

The author analyses the scientific, first of all medical conceptions of András Dudith, the Hungarian humanist of the 16th century. His attitude to medicine is reconstructed from his wide-ranging correspondence. It is pointed out that without taking into consideration the metaphysical notions of Dudith, his views on epidemiology cannot be discussed. His epistemological considerations and value orientation deduced from his metaphysical notions give the key to the author to explore the relation of Dudith to natural sciences and medicine, and to make statements concerning his religion as well.

The author demonstrates that in Dudith's opinion the world could be described as a chain of causes conceived as one-direction influence. In order to avoid infinite regression, he separated three spheres of causes and effects, out of which it is the sphere of immediate causes where medicine has reason for existence.

Dudith's epidemiological views are based on his causal conceptions and are free of

any irrational element in spite of the fact that they took shape in a speculative way. He held the view that the cause of plague is infection, in opposition to the general belief attributing plague to the effect of infected air. Dudith considered the sporadic cases and the epidemic form of plague identical diseases. He possessed several empirical facts concerning the way of spreading from man to man, which solved the problem of two kinds of occurrence and made it possible for him to set up a chain of causation. The cause is the infection (rot), the effect is the disease, which is the cause of epidemic. Dudith elucidated medical problems on a conceptual basis, consistently increasing the level of abstraction, then, after determining the gaps in knowledge, he raised new questions and tried to answer them on an empirical ground to be able to apply the same method again.

Dudith expounded his views on epidemiology in opposition to the opinion of his friends who were physicians and his pen-friend (Raphanus, Monavius). The reason why he started to deal with medical questions was the appearance of a comet in 1577, which according to superstition foreshadowed the beginning of misery, ruin and epidemic. Dudith regarded comets as natural phenomena, which have no influence on the life, fate of people. Astrology as well as the millenarian enthusiasm of a few of the religious reform movements that multiplied by the end of the 16th century were considered by him a nonsense. The belief that God punishes sinners with plague made Dudith limit the sphere of the power of God. God is the general cause and he does only indirectly influence the secondary or natural sphere and the sphere of human causes and effects. This is the first step of autonomous nature study, giving at the same time deistic character to the philosophical views of Dudith.

Though he had the knowledge of the laws of nature as a serious science and although the results of Copernicus and Tycho de Brache were not unknown to him, he held that astronomy would have been promoted first by a more adequate conceptual reconstruction than the earlier ones had been, by a radically theoretical attitude.

Dudith expected radically empirical behaviour from the researches of medicine. He wished to build medicine upon the close connection of theory and practice. In his cognitive conception critical attitude dominated, which corresponded to contemporary views considerably limiting the validity of earlier knowledge. In the case of medicine Dudith believed that the long-term objective of cognition is effort to obtain new experience, which means partial negation of the earlier knowledge.

Behind Dudith's opinion doubt about the stability of the scientific background, characteristic of the second half of the 16th century, is hiding.

The significance of Dudith in the history of medicine is due to his epidemiological views coming from his conception of nature ahead of his age.

IRODALOM

1. Kristeller, P. O.: *Szellemi áramlatok a reneszánszban* Bp., 1979. 59. ↑
2. Leonardo da Vinci: *A festészetről* Bp., 1973. 15. ↑
3. Valla, Lorenzo: *A szabad akaratról (De libero arbitrio)* In. *Reneszánsz etikai antológia* (szerk. Vajda M.) Bp., 1984. 161. ↑
4. Hauser A.: *A modern művészet és irodalom eredete* Bp., 1982. 66. ↑
5. Szlatky, M.: *Dudith András (1533-1589) humanista philológus levelezésének orvostörténeti jelentőségéről* *Comm. Hist. Artis. Med.* 105-106. 1984., 91. és

- Costil, P.: *André Dudith humanist Homgrois 1533-89. Sa vie son oeuvre et ses manuscrits grecs "Lés Belles Lettres"* Paris, 1935. Közlik Dudithra vonatkozó legfontosabb irodalmat. Az itt közreadott életút korábban megjelent O.H. 131, 1990. 419.
6. Kerecsényi, D.: *Dudith András* In. Kerecsényi Dezső válogatott írásai (válogatta: Pálmai K.) Bp. 1979. 157.
 7. Dudith, A.: *Rövid kommentár az üstökösök jelentőségéről* In. Mátrai, L.: Régi magyar filozófusok Bp., 1961. 17.
 8. Dudith, A.: im. 18.
 9. Simonyi K.: *A fizika kutúrtörténete* Bp., 1978. 158.
 10. Menzel, D. H.: *Csillagászat* Bp., 1980. 198.
 11. Dudith, A.: im. 18.
 12. Dudith, A.: im. 34.
 13. Dudith, A.: im. 30.
 14. Dudith, A.: im. 30.
 15. Dudith, A.: im. 31.
 16. Dudith, A.: im. 31.
 17. Dudith, A.: im. 25.
 18. Dudith, A.: im. 32.
 19. Dudith, A.: levél Hagecknek 1580. szept. 26. In.: Scheibel, J.E.: *Astronomische Bibliographie* II. Breslau, 1786. 170.
 20. Pais I.: *Ember és Vallás* Bp., 1988. 84.
 21. Vasoli, C.: *Andrea Dudith - Sbardellati e la disputa sulle comete* In: *Rapporti veneto-ungheresi all'epoca del Rinascimento* Bp., 1975. 306, 309, 319, 321. Giovanni Pico della Mirandola: *Disputationes adversus astrologiam divinatricem* (1496) című művéről van szó.
 22. Dudith, A.: im. (lj.19.) 170.
 23. Dudith, A.: levél Raphanusnak 1581. jan. 19. In: Scholzius, L.: *Epistolarum philosophicarum medicinalium ac chymicarum a summis nostrae aetatis philosophis ac medicis exaratum volumen* Francofurti, 1598. epistola 28.
 24. Dudith, A.: im. (lj. 23.)
 25. Dudith A.: levél Hagecknek im. (lj.19.) és Monaviusnak (lj. 23) epistola 26. In: Réti E.: *Nagy magyar orvosok* Bp., 1959. 35.
 26. Dudith, A.: (lj.7) 27.
 27. ibid. 28.
 28. ibid. 28.
 29. ibid. 32.
 30. ibid. 33.
 31. ibid. 33.
 32. ibid. 33.
 33. ibid. 36.
 34. ibid. 37.
 35. ibid. 39.
 36. ibid. 33. (kiemelés) M. Squarcialupi és Dudith nézet azonosságára az asztrológiáról és az asztronómiáról. Vasoli, C.. im. 318.

- 37.Ritoókné Szalay Ágnes.: *Balsaráti Vitus János magyar orvosdoktor a 16. században* Comm. Hist. Artis. Med. 78-79. 1976. 29. Confessio Catholica Debrecen, 1562. G1 levél
- 38.(l.j. 7.) 35.
- 39.ibid. 35.
- 40.ibid. 36.
- 41.ibid. 40-41.
- 42.Dudith, A.: levél Monaviusnak (lj. 23) epist. 51-54. és levél Raphanusnak ibid. 30.
- 43.Dudith, A.: levél Monaviusnak ibid. epist. 53.
- 44.ibidem
- 45.Dudith, A.: levél Raphanusnak (lj. 23)
- 46.Dudith, A.: levél Hagecknek (lj. 19) 169. ford. Berndorfer Alfréd: *Dudith András orvosi levelei* Természet és Technika 1953, 8. 486-488.
- 47.ibidem
- 48.Dudith, A.: levél Monaviusnak (lj. 23) epist. 53. ford Berndorfer, A. im. 486.
- 49.Dudith, A.. levél Hagecknek (lj. 19) 173. A causalitásra I. Bunge, Mario: *Az okság. Az oksági elv helye a modern tudományban.* Gondolat Könyvkiadó Bp. 1967.
- 50.Dudith, A.: levél Monaviusnak (lj. 23) epist. 49. ford Berndorfer, A. i.m. 487.
- 51.Dudith, A.: levél Hagecknek (lj.19) im. 168. "...*omnis enim notitia, omnis cognitio a sensibus est.*"
- 52.Dudith, A.: levél Raphanusnak (lj. 23) epist. 30. ford. Berndorfer, A. im. 486.
- 53.Dudith, A.: levél Monaviusnak (lj. 23) epist. 47. ford. Berndorfer, A. im. 487.
- 54.Dudith, A.: levél Monaviusnak (lj. 23) epist. 49. ford. Berndorfer, A. im. 487.
- 55.l.j. 52.
- 56.Dudith, A.: levél Monaviusnak (lj. 23) epist. 26. ford. Réti, E. im. 36.

**Dr. Kemenes Pál: Dudith András (1533-1589) gondolatai a medicináról.
Orvostörténeti Közlemények /Comm. Hist. Artis. Med. / 37-38. (1991-1992) 133-140. 97-109.**

Valamennyi dokumentum szerzői és egyéb jogai a szerző tulajdona. Valamennyi dokumentum csak és kizárólag magán célra, változtatás nélkül másolható a szerzőre és a forrásra történő pontos hivatkozással. Minden más terjesztési és másolási mód és forma esetében a szerző engedélyét kell kérni. A szerzőre és a forrásra való pontos hivatkozást és az engedélyt a dokumentumban mindig fel kell tüntetni és annak mindig benne kell maradnia a dokumentumban. A dokumentumok és azok részletei a szerző és a forrás pontos megjelölése nélkül még parafrázisként sem idézhetők és semmilyen célra fel nem használhatók. A dokumentumokkal kapcsolatos jogokról az 1999. évi LXXVI. törvény A szerzői jogról, továbbá a 2001. évi LXXVII. törvény a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény módosítása megfelelő szakaszai rendelkeznek.

[Dr. Kemenes Pál: Orvostörténeti publikációk](#)